

CSAPÓ FANNI – PESTI GÁBOR

ISMERETLEN FORRÁS BUDA 1541. ÉVI OSTROMÁRÓL¹

A XVI. század közepe táján I. Ferdinánd magyar király (1526–1564) hadai egy hároméves ostromsorozatban (1540, 1541, 1542) igyekeztek megszerezni a Magyar Királyság „szívét”, Budát, de végül mindhárom ostromkísérlet a Habsburg-sereg kudarcával végződött.

Szapolyai János király (1526–1540) halála után a váradi béke (1538) értelmében Ferdinánd kezére kellett volna kerülnie az egész országnak. Szapolyai halálhírére Ferdinánd előbb diplomácia úton igyekezett érvenyt szerezni jogainak, ezért követeket küldött a magyar rendekhez, Izabella királynéhoz és a török szultánhoz. Ez utóbbihoz a Szapolyai-párt is elküldte követeit, hogy tájékoztassák a szultánt János haláláról, valamint meg akarták nyerni beleegyezését és támogatását, hogy a magyar trónon fia kövesse az elhunyt uralkodót. Ferdinánd részéről 1540-ben Niklas Graf zu Salm ment követségbe Izabellához, de az ország birtokbavételéért folytatott tárgyalások nem jártak sikerrel, így Ferdinánd katonai eszközökkel igyekezett elérni célját.²

Ennek érdekében Leonhard Velsel küldte Magyarországra, hogy Budát és az ország feletti uralmat megszerezze számára. Vels október 17-én bevette Visegrádot, október 18-án pedig Vácot. A kezdeti sikerek ellenére a hadjárat gyorsan kudarcba fulladt: október 21-én érkezett meg Buda előterébe, ugyan Pestet november 14-én sikerült elfoglalnia, de november 21-én táborot bontott, és elhagyta Budát. A visszavonuló sereg elfoglalta a visegrádi felleget, majd Székesfehérvárt is. Távozása előtt Vels katonákkal megerősítette Pestet, és Varkoch Györgyre bízta.³

Az 1541. évben a Buda körüli hadi események már márciusban megkezdődtek, amikor is Mehmet bég vezetésével a török csapatok Pest ostromához kezdtek, de végül, több eredménytelen próbálkozás után, beszüntették az ostromot, így mire Ferdinánd csapatai megérkeztek Buda alá, a törökök már elvonultak Pest alól.

1 A szövegközlést az NKFIH K-119237 azonosító számú, *Buda oppugnata — Wolfgang Lazius elfeledett történelmi műve* című kutatási projektje támogatta.

2 *Sinkovics István*: Útkeresés Mohács után. Az ország három részre szakadása (1526–1541). In: *Magyarország története 1526–1686* III/1-2. kötet. Bp., 1985. 218–219. p.

3 *Sugár István*: A budai vár és ostromai. Bp., 1979. 70–75. p.

Leonhard Velset a Habsburg-sereg főparancsnoki tisztségében Wilhelm Freiherr zu Roggendorf váltotta. Ferdinánd hadereje Óbudán vert táborát. Áprilisban még csak kisebb csatározásokra került sor az ostromló sereg és a várvédők között. Május elején a Habsburg-katonaság három helyen állított fel ütegállást, egyet a Madár-hegyen, másikat a Gellérthegy csúcsán, a harmadikat a hegy tövénél. Ezekről a helyekről törette Roggendorf a vár falait és a királyi palotát.⁴ Árkokat is ástak a város körül, amelyekben német katonák álltak őrt, hogy senki ne mehessen ki vagy be Budára. Továbbá elvágták az élelmiszer utánpótlás útvonalát is, sőt még vizet meríteni is veszélyes volt a budaiaknak, mivel a pesti oldalról folyamatosan lötték a Duna-partra igyekvőket. Roggendorf tehát igyekezett kiéheztetni a várbelieket és így rábírní őket a vár feladására.⁵

Miután sem ostrommal, sem aknákkal nem sikerült bevenni a várat, Roggendorf árulással igyekezett azt megszerezni. A városi tanács Izabella királynénak esküdtött hűséget, aki már hajlott arra, hogy eleget tegyen a váradi békeszerződés pontjainak és átadja a várat Ferdinánd katonáinak, illetve a legkevésbé sem akarta, hogy Buda a török szultán kezére jusson. Éppen ezért titokban megindult az üzenetváltás Roggendorf és Izabella királyné között. Először az Izabellához érkező két lengyel követ, majd miután őket kizavarták Budáról, az összeesküvők közül egy ember közvetített a két fél között. Ennek eredményeként egyezsége is jutottak. Június 13-án Korcholás Péter és Bornemisza Gergely éjjel titkon kimentek a németek táborába, hogy hatszáz magyar puskást és két zászlóalj német zsoldos katonát Budára bevigyenek, majd ezek a katonák az egész sereget beengedjék. A megállapodással ellentétben azonban Roggendorf csak két zászlóalj német katonát adott. Palczán Péter budai albiró a Boldogasszony-templom melletti temetőnél található, csak gyalogosok számára használható Szent Mihálykapun keresztül vezette be a németeket egészen Szent György piacáig. Közben a kiskapu felé igyekvő magyarok (akik a németeket beengedésére készültek) mindenkinek azt mondták, hogy „nyelvet” mennek fogni. Hiába volt ez az ügyesen kieszelt terv, az árulást és Ferdinánd katonáit felfedezték és kiűzték a várból.⁶

A vár körüli ostromzárát Mehmet pasa oldotta fel. A németek a török sereg közeledtének hírére a Gellérthegyen levő jól megerősített táborba vonultak visz-

4 *Iványi Béla*: Buda és Pest sorsdöntő évei. In: Tanulmányok Budapest múltjából 9. (1941) 63–64. p.; *Sugár*, 1979. 75–79. p.

5 Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, (a továbbiakban: OSzK Ktt.) Quart. Lat. 511. fol. 6r; Verancsics Antal összes munkái. In: Monumenta Hungariae Historica. Scriptorum II., közli *Szalay László*, Pest, 1857. 162, 173–174. p.

6 OSzK Ktt. Quart. Lat. 511. fol. 7v–9v.; *Sugár*, 1979. 86–89. p.

sza. Az utolsó jelentősebb összecsapásra augusztus 20-án került sor. A törökök megtámadták az Ónos-szigetet, ahol Roggendorfnak kiépített ágyúállása volt. Az ott állomásozó őrséget lekaszabolták és elfoglalták az ágyúállást, de örömük nem tartott sokáig, ugyanis a németeknek sikerült visszafoglalni tőlük a szigetet.⁷

Végül Roggendorf a visszavonulás mellett döntött. Augusztus 21-én hajóhidat veretett a Dunán és éjjel titokban megpróbálták átkelni a folyón. De a várbeliek és a törökök is értesültek erről, rájuk rontottak és sokakat legyilkoltak. Augusztus 22-én Török Bálintnak sikerült elfoglalnia a Gellérthegyet és elűzni a németeket. A Habsburg haderő maradéka igyekezett Pestre átkelni hajón vagy deszkán. A törökök utánuk mentek, és akit utolértek, megöltek. Roggendorfnak sikerült elmenekülnie, de menekülés közben belehalt korábban szerzett sebesülésébe. A szultán augusztus 26-án érkezett meg Buda alá, tábortát Óbudán állította fel. Augusztus 29-én pedig a vár török kézre került.⁸

Buda eleste sokként érte Európát. A következő évben Ferdinánd egy 45 ezer fős sereget indított, melynek élére Brandenburi Joachim örgrótot nevezte ki. A sereg tehát 1542. július 8-án indult útnak Bécsből, augusztus 20-án érkezett meg Esztergomba, amelyet a Buda elleni támadás kiindulópontjául jelöltek ki. A szeptember első napjaiban tartott tanácskozáson a haditanács Buda helyett Pest ostroma mellett döntött, mivel úgy vélték, hogy Pest városa könnyedén bevehető, míg Buda alatt könnyűszerrel kudarcot vallhatnak, ahogyan arról az előző két év is tanúskodott. A város ostroma szeptember 28-én vette kezdetét, kisebb csatározások zajlottak, csupán egyetlen jelentősebb kísérlet történt a város bevételeire. Bár október elején az ágyúzások következtében sikerült egy nagyobb falszakaszt kidőndeni, ahol az ostromlók támadást indítottak, ám vállalkozásuk nem járt sikerrel, sőt súlyos veszteségeket szenvedtek, mivel a törökök felkészülten várták az ellenség rohamát: mély árkot ástak, az árok mögé ágyúkkal megrakott sáncot emeltek. Ezután a hadi tanácskozás a tábor mihamarabbi feloszlata és az elvonulás mellett döntött. Október 8-án megindult haza a Brandenburi Joachim vezette haderő.⁹

Bár az 1541. évi ostrom kapcsán számos magyar, latin vagy akár német, olasz nyelvű forrás (*Memoria rerum*, Szerémi, Istvánffy, *Neue Zeitungok*...) áll rendelkezésre.

7 Sugár, 1979. 90–97. p.

8 Sugár, 1979. 101–103. p.

9 Sugár, 1979. 104–118. p.

kezésünkre,¹⁰ ezen szövegek egyike sem tárgyalja olyan részletességgel ennek az ostromnak az eseményeit, mint az eddig kiadatlan történeti munka, a *Civitatis Budae longa obsidio*, amely éppen ezért afféle ostromnaplónak is tekinthető.

Az *Obsidio Budae* kézirat a OSZK Kézirattárában a Quart. Lat. 511-es jelzet alatt található meg, 25 lapnyi (22x15 cm) és 13 ívnyi terjedelemben. A kézirat legelejére valaki utólag az *Obsidio Budae 1530* címet írta, de a címmel ellentétben a szöveg nem az 1530. évi szintén Roggendorf vezette német ostromról, hanem az 1541. éviről számol be. A téves évszám oka valószínűleg az lehet, hogy aki a címet írta, bizonyosan nem olvashatta végig a munkát, és mivel a szövegben az utolsó számmal kiírt és így szembeötlő dátum 1530 volt, ebből arra következtethetett, hogy a kézirat az ez évi ostromot írhatja le.

A szerző a Szapolyai-párt szemszögéből látatja az eseményeket. A történeti munkát, éppúgy, ahogyan az ajánló leveleket is, erősen áthatja a Szapolyai-párt iránti elfogultság. A szöveg kétszer is megemlíti, hogy Szapolyai bizonyos feltételek mellett felajánlotta, hogy átadja Ferdinándnak az egész országot. Az egyik ilyen hely a szövegben az 1527. évi események rövid bemutatása, ahol a történeti munka szerzője kiemeli, hogy Szapolyai János hajlandóságot mutatott, hogy egész Magyarországot átadja Ferdinándnak azzal a feltétellel, hogy az visszaveszi Belgrádot, továbbá sértetlenül és épségben megőrzi a Magyar Királyságot. Ezzel szemben Ferdinánd nemhogy Belgrádot nem foglalta vissza, hanem csapatai inkább a Szapolyai-birtokokat kezdék fosztogatni, valamint hagyták, hogy a törökök felprédálják a Délvidéket. Ezt látva Szapolyai, aki szívén viselte országa sorsát, annak védelme érdekében szövetséget kötött a török szultánnal.¹¹

Meglátásunk szerint a szöveg keletkezésének célja kettős lehetett, egyrészt, hogy információval szolgáljon a budai ostromról. Másrészt az Izabellával Erdélybe visszavonuló, Buda vesztében mindenképpen szerepet játszó Szapolyai-párti politikai elitnek valahogy meg kellett magyaráznia, hogyan fajulhatott odáig a helyzet, hogy török zászló került a magyar főváros ormára, illetve fel kellett mentenie Fráter Györgyöt és az udvar más prominenseit a vád alól, miszerint vétkesek lennének Buda török kézre kerülésében.

A mű szerzőjeként Verancsics Antal neve is szóba jöhet, mivel valaki utólagosan a kézirat végére a következőt írta fel: *Antonii Verancicii auctor, qui tum Budensis praepositus*. A kézírás azonban nem Verancsicsé, így az sem zárható

10 Erről bővebben: *Kasza Péter*: Buda oppugnata 1541 — Egy korszakváltó esemény új megközelítésben. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 42. (2017) 9–28. p.

11 OSZK, Kézirattár, Quart. Lat. 511. fol. 2r–2v.

ki, hogy nem ő a szerző, de a munka esetleg az ő kérésére, ösztönzésére készült el. Bizonyosan tőle származik ugyanis a műhöz tartozó két ajánlás, illetve a szöveg melletti széljegyzetek és a szövegbeli javítások is. Bár Verancsics szerzősége bizonytalan, az biztos, hogy a kézirat Verancsics Antal hagyatékának része volt, ugyanis Alberto Fortis *Viaggio in Dalmazia* című művében az *Obsidiót* Verancsics Antal műveként tartja számon, nála a következő címen szerepel: „*De obsidione et interceptione Budae; ad Petrum Petrovich*”.¹² Bár Fortis egyértelműen a Verancsics-hagyaték részeként kezelte ezt a történeti munkát, a Szalay László és Wencel Gusztáv által kiadott Verancsics-összkiadásból ez a szöveg kimaradt, így nyomtatásban most jelenik meg először.

A történeti munka keletkezésének időpontja bizonytalan. Támpondul szolgálhat, hogy a szövegben említett utolsó adat szerint a királyné és kísérete még Lippán tartózkodott.¹³ Egyéb forrásokból tudható, hogy Izabella királyné 1541. szeptember 18-án érkezett meg Lippára, majd november utolsó hetét fiával együtt Gyulafehérvárott töltötte, de december 18-án már ismét Lippán volt. A királyi udvartartás székhelye tehát 1541 végén túlnyomórészt még Lippa volt, majd csak Statileo János erdélyi püspök halála után, 1542 tavaszán költözött át Gyulafehérvárra. Verancsics 1541 novemberének elején szintén Lippán tartózkodott, mielőtt Lengyelországban ment követségbe.¹⁴ Tehát 1541 novemberére már el kellett készülnie a szövegnek vagy legalábbis egy változatának, amit Verancsics elláthatott jegyzetekkel, valamint amihez ajánló leveleket írhatott.

Az alábbiakban a mű hiánytalan szövegét közöljük, tartalmi bevezetővel. Az *Obsidió*ban szereplő rövidítéseket jelölés nélkül, feloldva közöljük. A szöveg ortográfiáját egységesítettük a ma használt akadémiai helyesírás szerint. A tulajdonneveket (például Tokay, Petro de Peren) az *Obsidio* szerzőjének írásmódja szerint írtuk át mindenféle változtatás nélkül. Az *Obsidio* magyar fordítása a *Buda oppugnata*-projekt keretében, várhatóan 2019-re elkészülő forráskötetben fog megjelenni.

12 Alberto Fortis: *Viaggio in Dalmazia* I. Velence, 1774. 144. p.

13 OSzK Ktt. Quart. Lat. 511. fol. 12v.

14 Veress Endre: Izabella királyné 1519–1559. Bp., 1901. 195–204, 216–217. p.

Forrásközlés

Civitatis Budae longa obsidio

[1.] Ajánlás Petrovich Péternek.

[2.] *Az 1526–1540 között lezajlott főbb események vázlatos áttekintése. Kettős királyválasztás: előbb Szapolyai János, majd Habsburg Ferdinánd megválasztása és megkoronázása. János király hajlandó lenne átengedni Ferdinándnak Magyarországot, ha az képes Belgrádot visszafoglalni és szavatolni Magyarország területi integritását. Eközben Ferdinánd csapatai János birtokait dúlják, és hagyják, hogy az ország déli részét a törökök prédálják. Ezt látva János szövetséget köt a törökkel, adót és engedelmességet ígér. 1529-ben a szultán visszahelyezi Jánost a trónra és visszafoglalja neki Budát. A váradi béke megkötése. János megnősül és fia születik. Az erdélyi pártoskodók leverése közben 1540-ben meghal Szapolyai János.*

[3.] *Leonhard Vels 1540. évi hadjárata: Tata, a visegrádi alsó vár és Vác elfoglalalása, a visegrádi fellelővár sikertelen ostroma. Vels serege októberben már Óbuda alatt van, elfoglalja Pestet, és négyezer katonával megerősíti. Novemberben felhagynak Buda ostromával és elvonulnak a város alól, majd beveszik Visegrádon a fellelővárat és Székesfehérvárt.*

[4.] *Buda védői segítségért küldenek a szendrői és belgrádi szandzsákbéghez, aki a kemény tél miatt csak Tolnáig jut. A törökök Pestet ostromolják 1541 tavaszán, de nem tudják elfoglalni.*

[5.] *Roggendorfcsapatai megérkeznek Pest alá, majd a magyarokkal egyesülvén Kelenföldnél átkelnek a Dunán és összecsapnak a védőkkel. Április 23-án a lengyel követeket kiűzik Budáról.*

[6.] *Perényi Péter és Fráter György közötti tárgyalás; a németek töretik a vízvárat, több falszakaszt is lerombolnak; a királyi kert ostroma. Az ostromban részt vevő magyar urak egyike, Lévay Gábor ágyúgolyótól találva meghal a Madár-hegyen.*

[7.] *Június elején az ostromlók támadást intéznek a vár ellen, melyet a védők sikeresen visszavernek.*

[8.] *A budai polgárok árulása.*

[9.] *A várbeliek kironتانak Budáról júniusban és megtámadják a németeket. Június 26-án Budára érkezett Őrsi Nagy Péter egy törökkel, akit Eszékről küldött a basa. A hosszú ostrom miatt kezdtek elfogyini a készletek, a védők lóhús evésére kényszerülnek.*

[10.] *A török sereg érkezésének hírére, Roggendorf a Gellérthegyre vonja vissza a seregét. Július 12-én Mehmed pasa megérkezik a segítséggel és élemet is hoz Budára.*

[11.] *Augusztus végi események. Augusztus 22-e éjjelén a németek megpróbálnak titokban elvonulni, de a török őrök észreveszik őket, és elfoglalják a Gellérthegyet, a menekülő németeket pedig lekasabolják.*

[12.] *A szultán Óbuda alá érkezik, augusztus 29-én elfoglalja a várost, majd visszatér Drinápolyba. Izabella királyné és kísérete Lippán tartózkodik.*

[13.] *Utószó. A magyarok eddig vitézül feltartóztatták a törököket. Buda és az ország vesztét a belviszály, a németek forrófejűsége és a török armány okozta.*

[14.] *Ajánlás Szokoli Ferenc aradi prépostnak.*

[1r] Obsidio Budae 1530

[1.] [1v] Magnifico Domino, Domino Petro Petrowith, comiti Themesiensi ac partium inferiorum capitaneo generali Domino meo semper observando.

Magnifice Domine, Domine mihi semper observande, felicitatem ac humillimae servitutis perpetuam commendationem. Quantis agitati simus calamitatibus tempore obsidionis, ut Budam Ungarico nomini detineremus, quantisque fuerimus vigiliis fatigati, Dominationi Vestrae Magnificae, quae cum et¹⁵ defensionis et custodiae regiae prolis pars maxima fuit, satis compertum esse scio. Ne tamen Ungaricae virtutis tantaeque constantiae immemores simus, misi miserandam semperque lamentandam cladem nostram Dominationi Vestrae Magnificae inscriptis, ut per eandem Dominationem Vestram Magnificam cognoscant universi nos non pro nobis tantum laborasse, quantum pro communitate, ut solis Ungaris Buda ab utroque hoste, si fraus non intercedebat, nostra vita neglecta custodiretur. Quam Eadem Dominatio Vestra Magnifica iudicet, et sua solita virtute cognoscet rei factae materiam esse. Cui ego me meaque servitia perpetuo commendo et bene valere exopto.

Eiusdem Vestrae Magnificae Dominationis

Addictissimus praepositus

[2r] Civitatis Budae longa obsidio

[2.] Post memorabilem illam cladem Mohachiensem, qua serenissimus Hungariae rex, Ludovicus interiit, regnique ac regiae sedis Budae vastationem a *zultan* Solymano, caesare Turcarum potentissimo, illustrissimus dominus Joannes de Zapolia, comes perpetuus terrae Scepusiensis ac waivoda Transilvanus anno

15 et] *suprascr. ab alia manu*

Christi 1526 undecimo die mensis Novembris Albae Regali universis Regni Hungariae statibus praesentibus et consentientibus in regiam dignitatem electus est¹⁶ et coronatus solis Stephano de Bathor palatino et Thoma¹⁷ episcopo Wesprimiensi absentibus. Qui ex illa clade ad Ferdinandum Austriae archiducem fugientes¹⁸ ipsum iure¹⁹ quodam privilegiali inter Ludovicum regem et ducem Posonii sancito, licet contra iura regni Budam induxerunt, dehinc Albam ducentes anno post inclyti regis coronationem iam exacto, quinto Novembris die iniungentes in praeiudicium coronati regis sacro diademate insigniverunt²⁰. Cesserunt illi nobiles et plurimi baronum, sed et serenissimus rex [2v] Ioannes, quod cum Ferdinandus promitteret Belgradum reaccipere et omnem coronae ditionem posse defendere, ne diceretur huius publicae defensionis turbator esse, cessit illi ac Poloniam versus, ad paterna bona cum suis sibi fideliter adhaerentibus in Tokay venit. Ferdinandus suum a Turca retrahens exercitum hunc miserum Hungarum regem coepit persequi, profligatus aliquoties ac bonis paternis privatus, coactus fugit in Poloniam²¹. Hic dum circa bona regis militat Ferdinandus, illinc Croacia, Iaycza, Sclavonia et inferior Ungaria tota vastari ceditur et occupatur. Hanc miseram necem ex Regno Poloniae prospicit pius Hungarorum rex Ioannes, fidem dat caesari Turcarum, censum promittit et oboedientiam, ne sic tota destruat Pannonia. Audit tyrannus et consentit ac ipsum post duos fere annos exulantem anno Christi 1529 octavo mensis Septembris caesis Germanis et Buda vi capta regiae sedi regnoque restituit, regnum et Budam Hungaro semini tribuens perpetuo. Multis posthac certaminibus, particularibus miserabilibusque caedibus factis pax²² inter reges oborta est sed non longo tempore duratura. Nam post sollennes

16 est] *suprascr. ab alia manu*

17 Szalaházy Tamás.

18 A veszprémi püspök nem vett részt a csatában, így nem menekülhetett el onnan.

19 A iure privilegiali a Jagellók és a Habsburgok között kötött házassági szerződésekre vonatkozik. 1506-ban I. Miksa német-római császár (1508–1519) és II. Ulászló (1490–1516) megegyeztek abban, hogy Miksa unokája, Ferdinánd Ulászló lányát fogja feleségül venni, Ferdinánd húgát, Máriát pedig Ulászló esetleg születendő fia. 1515-ben megerősítésre került a házassági szerződés.

20 A jogi nyelvben a megválasztott királyra az *electust*, a megkoronázottra a *coronatus* használjuk. Azzal, hogy a szövegben az *insigniverunt* szerepel, a mű szerzője azt kívánja hangsúlyozni, hogy Magyarország törvényes királya nem Ferdinánd, hanem Szapolyai János. Ezen állásfoglalás alapján is valószínűsíthető, hogy Szapolyai-párti a szerző.

21 Egész pontosan Tarnów várába ment.

22 1538. évi váradi szerződés.

illas et magnificas nuptias serenissimae Reginae Isabellae, filiae incltyi Regis Sigismundi de Polonia Albae Regali celebratas Deus Hungaros Ungaro regio prole²³ visitavit, sed illud eximium [3r] gaudium versum est in grande periculum. Quia, cum rex serenissimus Transsilvaniae quosdam factiosos puniret, morte repentina correptus ultimum solvit corporis debitum factiosis poenas sceleris solventibus. Nam Emericus Balassa wayvoda alienis in aedibus exulat, alter Bodony²⁴ apud Turcas in vinculis detinetur. Morte itaque tam repentina serenissimi regis facta vigesimo scilicet secundo die mensis Iulii, hoc est feria quinta in festo divae Magdalenae in Zazsebes, fidelissimi sui consilarii de statu futuro regni, deque pueri educatione consularunt. Si enim sine scitu caesaris Turcarum Ferdinandum regem inducerent, verebantur Transsilvaniae et totius Hungariae vastationem futuram. Miserunt igitur oratores, reverendissimum dominum Joannem de Ezeek, episcopum Quinqueecclesiensem ac magnificum dominum Stephanum de Verbewcz, cancellarium ad caesarem, qui et litteras et mandata detulerunt firmissima valdeque atrocia, ut filius regis regno praeesset sub poena vastationis²⁵ universae terrae Hungariae. Interim nuntios mittunt ad regem Ferdinandum et ad huius mortui regis fideles, duos videlicet primates regni, ut ne quid attentet tam cito, sed omnia cum consilio maturo ac consensu caesaris fienda fore persuadebant, et si Ferdinandus induci debeatur, fieret caesare non reluctantante. Ita enim defendere regnum et bona eorum ac libertates totamque rempublicam tueri consulebant. Quod ita futurum [3v] fore res ipsa ostendisset, si principes invidiam abiecissent. Sed frustra²⁶ consultum est, quia nondum humato corpore regio Balassarum familia, hominum, quos terra sustinet, sceleratissimorum et aliorum quorundam principum exercitus circa Pesth et Waciam grassari, praedari, inaudita mala patrari coepit. Interim Hungarorum et Rascianorum dominorumque thesaurarii episcopi Waradiensis²⁷, Valentini Thewrewk capitanei regni, Petri

23 János Zsigmond

24 Balassa Imre 1538–1540 között volt erdélyi vajda Majláth István mellett, aki 1534–1540 között töltötte be ezt a tisztséget. A szövegben ezért Balassa mellett Majláthnak kellene szerepelni, ugyanis 1540-ben ők lázadtak fel János király ellen. A *Bodonius* név elírás lehet. Verancsics történeti munkájában Petru Rareșről a következő szerepel: „... *Petrum cognomento Bogdanum, Moldaviae principem, genti suae vaivodam appellatum*” (Verancsics, 1857. 50. p.). A latin szöveg szerzője talán összekeverte Majláthot, aki 1541 végén valóban török fogságba esett, a moldvai fejedelemmel, Petru Rareșsel, és ezért írt Bodoniust.

25 *post vastationis del. Hungariae*

26 *frustra corr. ex frustratum*

27 Fráter György

Petrowyth comitis Themesiensis, Urbani Battyanii ingentes acies, ceterorumque fidelium inclyti regis innumera turba Budam corpus regium adferunt, ubi regina honorifice feretrum excipiens Albam misit ad sepeliendum. Vidisses hic eiulationes maximas, clamores immensos ad Deum et homines factos cecidisse coronam capitis nostri et nescio quid non lacrimarum. Nullus est, qui ob beneficium patris mortem oppetere pro puero rege non mussitet, singuli ultimam victimam solvere pollicentur, cum fuerit necessitas.

[3.] Budam redeunt, et cum res hic ita agitur, Hungari superioris factionis²⁸ cum exercitu Germanico circiter decem milium hominum arcem Tata oppugnant, ac ea relicta Wisegrad veniunt et arcem inferiorem vi capiunt superiori frustra tentato. Waciam per deditionem occupant, dehinc vigesimo primo die Octobris Sicambriam veniunt Budam obsessuri. Ipso die undecim milium Virginum²⁹ Budae [4r] principes ac nobiles omnisque potestas ac vulgi circa Budam immensa copia puerum in regem acclamant, sacramento confirmant singuli deditionem Germanis nunquam futuram, sed Hungaro semini perpetuo detenturam³⁰.

Exeunt Hungari turmatim quotidie, Germani dant proelium, sed caeduntur miseri, fiunt victimae, et nisi forent Hungari cum illis, caderet omnis caro³¹. Leonardus a Fless, baro Austriacus, capitaneus regis Ferdinandi videns civitatem³² non posse resistere, cum Buda et loco forti et viris esset fortibus oppleta, civitatem Pestiensem primitus navali exercitu vacuam (eo quod fidelissimi illi cives Budam ingressi erant cum rebus, filiis et omni substantia memores beneficiorum serenissimi regis iam defuncti) occupat. Dehinc quattuor milia Germanorum et Moravorum includit, ut Budam esu obsideat. Tentavit illos dominus Valentinus Thewrek septimo die Novembris cum aliquot suis militibus sub monte Sancti Gerardi circa ecclesiam eiusdem, qui navali proelio satis arduum certamen dederunt, sed responsum est illis dure bombardis ex arce Budensi ita, ut non sine gravi damno retrocesserunt. Capita Budam allata gaudium omnibus attulerunt. Ita factum est et circa thermas ad Sanctum Spiritum cum ex muro per bombardam suam egregius Georgius Cybakhazy vir satis strenuus occubuit, cui venerat illa pars defendendi civitatem, [4v] quae rubra vel nova *Bastyá* vocatur. Sic itaque

28 A Ferdinánd-párti magyarokat érti alattuk.

29 Október 21.

30 A *detenturam* mellől hiányzik egy tárgy. A legvalószínűbb kiegészítés *Budam* lenne.

31 Utalás a Bibliára: *In igne enim Domini judicabitur omnis terra et in gladio illius cadet universa caro.* Iz, 66,16.

32 A mondat folytatásából egyértelmű, hogy Pestet érti alatta és nem Budát.

illusus beneque tentatus discessit Leonardus cum reliquo exercitu ad Wisegrad, quam et loco et moenibus satis munitam, magnis bombardis fortiter confractam, et Tatam similiter arcem ac ipsam Albam Regalem occupavit. Ex quibus coepit Budam necessitate urgere, necessaria importantia abigere et cogere, ut ne quid inducatur. Hoc pacto igitur Buda usque ad veris tempora, festum scilicet divi Georgii³³ exstitit obsessa, quotidianis interim iaculationibus levibusque proeliis exagitata, nihil tamen in ea defuit, quod desiderari potuit. Quando omnia ex industria serenissimii regis et domini thesaurarii necessaria olim fuerant praevisa.

[4.] Hanc iniuriam iniuria propelli volentes domini inclusi dominum comitem Themesiensem emisierunt, ut Mewmethbek³⁴ Zanchyakwm³⁵ Samandriae ac Belogradii cum suo exercitu, sicut habebat a caesare in mandatis, educeret iungens illi etiam suos Rascianos. Verum duritie hiemali circa Tolnam correpti Budensibus ferre auxilium non potuerunt, sed Waciam, quae tunc domino Petro de Peren³⁶ parebat, duodecimo die Februarii crudeliter devastarunt, quam captivitate principes Budenses restituere Turcam coegerunt. Igitur vigesimo primo die Martii glacie diruta civitatem Pesthiensem obsederunt,³⁷ unde inclusos Germanos, quod hieme semper in castris super nivem positos ac ita fessi forent³⁸, eicere non potuerunt, sed coacti reversi sunt ad propria.

[5.] Tredecimo die itaque Aprilis, hoc est feria quarta [5r] maioris ebdomadae exercitus Germanicus cum Hungaris sibi adhaerentibus circa Pesth coepit multiplicari, ut Buda propius obsideretur. Illis et capitaneus cum aliquot milibus Wilhelmus a Rogondorff, qui etiam alias anno Christi 1530 vivente serenissimo rege eoque incluso sub Buda non adeo forti, ut nunc, quinquaginta duobus diebus vires suas tentaverat, ut durius tractaret negotium Budense, missus est. Addebat animum illis et hoc, quod fortissimi plerique milites Buda secessissent, et nec dominus Valentinus nec Rascianorum multitudo, sicuti in autumno dum

33 Április 24.

34 Mehmet bég. A személynév és a tisztség név egybe van írva.

35 Szandzsák.

36 Perényi Péter János király halála után Habsburg Ferdinánd pártjára áll. Ferdinánd kancellárrá nevezte ki.

37 Pest 1541. évi tavaszi ostromát a Memoria rerum is említi: „*husvitra kelve, Mehmet beg megszállá Pestet az nimetekre, de nem veheté*”. (1504–1566. Memoria rerum. A Magyarországon legutóbbi László király fiának legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete (Verancsics-évkönyv). Sajtó alá rend., és jegyzeteket írta: *Bessenyei József*, Békéscsaba, 1981. 51. p.)

38 forent] *suprascr. ab alia manu*

sacramentum pepigissent, adesset. Vigesimo itaque tertio die mensis eiusdem, in festo Sancti Alberti circa Kelenfewlde Danubium traiecerunt, et levis armaturae milites Hungari Germanicis pixidariis mixti cum nostris certaverunt. In campo et lusum est, ut solet, satsique certatum, unus ex nobis interiit. Ex illis desiderati et vulnerati multi. Pedites enim nostri Budenses, quam etiam extranei erant bene animati semper digni omni honore. Non enim dicebant, nolle, sed velle quicquid mandatum erat, immo et principibus nolentibus ardua certamina experierunt, dum viderunt hostes illos lacessere. Ipso die oratores Regni Poloniae tunc Budae existentes nescientibus dominis reginam cum prole educi velle e Buda discesserunt.³⁹ Die Dominico, in die Sancti Georgii⁴⁰ et usque ad sabbatum⁴¹ mutuis certaminibus et iaculationibus [5v] e monte Sancti Gerardi versatum est.

[6.] Primo die Maii dominus thesaurarius vocatus e civitate ad mutua colloquia magnifici domini Petri de Peren, qui regis Ferdinandi inter Hungaros primas erat, venire non recusavit. Immo cum mille peditibus et circiter sexaginta equitibus loricatis decenter ornatus, cum magnifico domino Urbano Batyany in medium campum colloquendi gratia venit, ubi per tres fere horas tractatum est, sed nihil conclusum. Dominus enim comes Budam petebat Ferdinando, thesaurarius dare rennuit iure honestatis, quippe qui, cum semel habuisset,⁴² nec tenere potuisset, et nunc non posse contra caesarem dicebat, addens etiam sacramentum, quod singuli pepigissent, Budam nolle tradi, nisi Hungarico semini. Si tamen caesarem Ferdinandus sibi benevolum redderet, et contentum de Regno Hungariae ad Rakos conveniendum paratum esse, non Budam solum, sed et omnia fortalicia, quae curae suae inclitus rex dederat, Hungaris restituere. Dominus comes Turcam interim, dum comitiae fierent, venire respondit⁴³. Ad hoc dominus thesaurarius, quod si timeret Turcam, aliud debere cogitari, quam patriae bellum inferre dixit.

39 *A Memoria Rerumban és Bornemissza Tamás Emléközetében is az szerepel, hogy a lengyel követeket azért küldte Budára I. Zsigmond lengyel király (1506–1548), hogy lánya, Izabella királyné és Habsburg Ferdinánd közötti tárgyalásokat, egyezséget elősegítsék. Bornemissza azt is megemlíti, hogy a követek kijártak a német táborba, hogy Izabella és Roggendorf között közvetítsenek. Ezt észrevették a Szapolyai-párti főurak, ezért kitessékeltek őket Budáról. (Lásd: 1504–1566. Memoria rerum... 51.; Bornemissza Tamás: Emléközet. In: Magyar Emlékirók 16–18. század. Bp., 1982, 71–72. p.)*

40 Április 24.

41 Április 30.

42 1527 és 1529 között Ferdinánd kezén volt Buda.

43 venire respondit] *corr. ex respondit venire ab alia manu*

Non contentus his dominus comes in castra Germanorum discessit et dominus thesaurarius Budam rediit.

Interim aggeres praeparari ex opposito castris Budensis circa Bechwara⁴⁴ prope Pesth coepti sunt. [6r] Arbitrabamus arcem artificiosam et valde pulchram, ubi puer regius cum regina erat, confringere velle, sed crastina lux animum hostium nobis indicavit. Hora enim sexta post lucis exortum novem magnis bombardis per totam diem sine intermissione sonantibus arcem inferiorem, quae aquarum dicitur, concusserunt, plusquam sexcentis sexaginta globis missis illum diem frustra peregerunt. Secundo, tertio, quarto et quinto diebus non secus actum est. Nostri post singulas emissiones bombardarum globos sub moenibus magno cum risu suscipientes Budam induxerunt. Ubi visum est illis oleum et operam perdere, pulverem et globos frustra spargere, quia intrinsecus fortior erigebatur agger, discesserunt.

Octavo die Maii dum agger in monte avium⁴⁵ construitur, egregius Gabriel Levay⁴⁶ Hungarus Germanicae factionis de turri illa magna Budensi Chyonkatoron vocata globo bombardae ictus occubuit. Hostes enim bombardas illic fore nondum cognoverant.

Nono Maii civitatis moenia circa portam Iudeorum et circa domum dominorum Banfy immo a porta arcis usque ad domum dominorum capitularium Sancti Sigismundi, et aliquot diebus post sequentibus solo aequaverunt, ac usque ad fundamentum diruerunt. Ita, ut latissimus ingredientibus videbatur accessus, si non replecione aggerum de nocte constructandum fortiora erigentur moenia.

[6v] Nec hoc contenti duas turres arcis *Buzgan* vocatas, unde nonnihil periculi illis dabatur deiecerunt, sed et pinnacula arcis pulcherrima ex parte

44 Vagy másnéven Újbécs. Lásd *Végh András*: Buda I. kötet, 1686-ig. In: Magyar Várostörténeti Atlasz 4., Bp., 2015, 25. p.

45 Mai Naphegy.

46 Istvánffy Miklós történeti munkája tizenötök könyvében az 1542. évi pesti ostrom eseményeinek részletezése kapcsán említi Lévy Gábor nevét. A következőket írja: „*Et quum Gabriel Leua, ac Ladislaus Banffius, nobiles viri, ementorie loco complicatis mutuo manibus praelium spectarent, Gabriel maioris colubrinae hostilis ex oppido emissae ferrea pila ictus illico discreptus dilaniatusque est...*”. (Nicolai Isthvanfi Pannoni Historiarum de rebus Ungaricis Libri XXXIV., Köln, 1612. 272. p.). Istvánffy itt bizonyosan téved, és Lévy ténylegesen egy évvel korábban, 1541-ben esett el. Halálát nemcsak az *Obsidio* említi, de I. Ferdinánd egy Frangepán Ferencnek írott, 1541. május 17-én kelt levele is. Vö.: Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ungarsche Akten Allgemeine Akten 1541.05.17 (Fasc. 45. Konv. D fol. 25.)

montis⁴⁷ diruerunt, moenia circa arcem Kewldwswar nominatam contriverunt, turrim Stephani pulchram multis iaculationibus deicere attentarunt et nescio quid turpitudinis non fecerunt his diebus. Circa festum Ascensionis Domini⁴⁸ ad hortum regium infra arcem (vile opus ad conservandum) de nocte irruerunt, primam ut ibi experirentur fortunam, sed ne eo quidem potiti vacui discesserunt, cum amplius quam tria milia eorum, nostrorum vero non amplius quam centum fuerunt pro custodia. In secunda nocte magna clade a nostris [ac]cepta hortum nostri illis concesserunt, quod nobis nec prodesset, nec obsesset maxime. Sed ne tanta quidem factione, tot moenium destructione contenti Rogondorf gentes suas mittit etiam ex parte Danubii, ut undiquaque fortiter oppugnetur civitas, fortiusque obsideatur. Aliquot certaminibus acriter pugnatum. Ibiq[ue] de nostris et suis neci dantur plurimi. Iubet bombardas afferri, et moenia civitatis circa cimiterium Divae Virginis et domum Cartusianorum usque ad moenia Sancti Nicolai deiecerunt, et non nobis solum irati, sed et Deo ingens virus eorum oboritur, feriunt atroces suas bombardas intra murum ad ecclesiam Divae Virginis, quam ita deturpatam etiam Turco pagano Germanus catholicus hostis se contemptibiliorem reddidit, quod etiam religioni suae non parceret. Aiunt enim plurimi, qui id temporis [7r] cum eis fuerunt, lanczheros⁴⁹ pixides suas in coelum direxisse ac contra Deum clamasse, et ipsum Turcum fore fovereque partem eorum.

Nunc restat laboris nostri ardui maxima pars, quomodo longa obsidione pressi vigiliisque fatigati impetum sustinuerimus hostium. Tribus enim aciebus fortiter in nos irrumpentibus redimus nos nihil aliud sapere quam honestatem et fidelitatem, ut Hungarico nomini nostra morte perpetuum decus acquireremus, quippe qui cum iusiurando haberemus Budam Hungaris detenturam, neglecta⁵⁰ vita nunc ostendimus.

[7.] Primo ergo Iunii die *ostrom gebewl* clamantes audivimus et vespere cum vexillis ac tubis illos insanientes ac e castris circa montem positos ad Danubii partem venientes vidimus, cognovimus nos eos in crastino tentaturos prompti itaque ac bene instructi globis munitissimi et aliis instrumentis, pixides, barbatas ac etiam bombardas replevimus, ceterisque bellicis rebus igneis ingeniis ac saxis ingentibus ubique opplevimus loca. Secundo itaque die Iunii hoc est feria quinta ante festum Penthecostes hora secunda lucescente aurora fit sonitus

47 Vagyis a palota Gellérthegy felőli oldalát lőtték a Habsburg-csapatok.

48 Május 26.

49 A német landsknecht szót akarhatta leírni a szerző.

50 *post neglecta del. nunc*

bombardarum horribilis, irruunt in nos igniti ac sulfurei globi, curritur undique, nos timpanis, tubis et omnibus incitamentis, sed et campanarum crudelissimis resonantiis incitatur ad arma. Clamor fit maximus super omnia autem ferocitas [7v] armorum et bombardarum fortiter resonat. Vides hinc cadere, illinc decidere multos, non secus agitur res, ac si coelum rueret, moxque peritura esset terra. Pugnatur undique ad horam usque sextam maxime, et fumus bombardarum e civitate emissarum adeo obscure fecit aerem, ut coelum orto iam sole videre nequivimus. Fuit enim in civitate bombardarum magna⁵¹ copia⁵². Iesum, Iesum civitatenses Hungarico more in auxilium vocant. Hostes nos bestias appellant, *dazty gott*⁵³ sunt, et alia multa conclamant. Iesus nobis adest, illos vero fugientes et saxis obrutos ac miserae neci datos bestiae comederunt. Perpetuam memoriam et mulieres assecutae sunt, quae plusquam trecentae circa ruinam Cartusianorum ex parte Danubii saxa ministrarunt percussoribus ac nonnullae etiam plurimos hostium occiderunt. Ita factum est et in arce, ubi maior vis hostium erat, et circa portam *Zombath kapu* vocatam. Fugiunt de moenibus hostes nemine persequente saxis solummodo⁵⁴ bombardis, pixidibus ac sagittis verberati atque sulfureis circulis a nostris⁵⁵ et aliis igneis instrumentis donati⁵⁶, Hamolcz *huru, ve*, Buda *Kwrtha*⁵⁷ plurimaque alia ex civitate audientes. Ruunt undique miseri, alii vero fugiunt, hi, ut sani fiant, caesi vero, ut praedae canibus fiant.

[8.] Posteaquam Christi bonitate immensa liberati sumus, ne fieremus praeda hostium, conclusum enim erat apud hostes universos [8r] inclusos etiam infantes trucidare. Rogondorff vim alia vi, astutiam alia sicuti clavum clavo contundere, proditione rem ipsam iam quasi desperatam experiri voluit. Cives quosdam blandimento, minis et inanibus mendaciis aggreditur, mittit exploratorem suum clam ad subiudicem civitatis Petrum Palczan, quod qui cum et populum sibi acquiescentem habeat et claves portarum sibi traditas teneat, si velit, posse exercitum Germanicum de nocte immittere, quod si faceret, accipere arcem, possessiones et omnia bona a Rege Maestate, si non, etiam infantes civium

51 magna] *suprascr. ab alia manu*

52 post copia *del. magna*

53 Valószínűleg az ostrom során elhangzó német kifejezést próbálta leírni a szerző.

54 solummodo] *suprascr. ab alia manu*

55 a nostris] *del. eos; a nostirs suprascr. ab alia manu*

56 donati] *del. donantes; donati suprascr. ab alia manu*

57 A *donati* után valószínűleg olyan német szitokszavakat igyekezett felsorakoztatni a mű szerzője, amelyek elhangozhattak az ostrom hevében.

trucidare. Levissima re, quae forte neminem perterrisset, motus subiudex consilium cum aliquot suis similibus habuit, qui ad maius septem fuerunt, et civitatem ultro prodere, ac sanguinem innoxium fundere volentes mandato tyranni facile consenserunt, quod munera etiam essent accepturi. Dum igitur fatalis illa dies victimarum adest duodecimus videlicet mensis Iunii festum Sanctae Trinitatis solebat subiudex et quidam mercator Thomas Bornemizza dicere in crastino eliberari e carcere diro. Multis haec verba futurae prodictionis suspicionem, aliis bonum defensionis omen iudicebant, sed cum ad futurum diem, tredecimus Iunii hoc est, in crastinum Trinitatis sive Sancti Anthonii lux elucesceret, proditorum verba patefacta sunt. Nam hora undecima propugnaculum illud sive *bastyam* circa *galyam* in arce ad thermas inferiores positam, quam quattuor magnis bombardis hac ipsa re prodictionis [8v] contriverat hostis, levi certamine, ut ex cimiterio Divae Virginis, ubi prodictionis locus erat, auxilium seu illa custodia civium Pesthiensium discederet, quam et subiudex, fomes iniquitatis summopere abire cogebat, ut arci subveniret, aggressus est. Quibus cum dominus thesaurarius fortiter restitisset, nullus e loco suo sibi commisso discessit, cum sciebant arcenses auxilio dei et industria domini thesaurarii sese ipsos viriliter contra tantum hostem⁵⁸ defendere posse, et dominos comitem Themensiensem, Urbanum Batyani ac iudicem Pesthiensem cum suis gentibus in foro⁵⁹ Sancti Georgii vigilantes esse, qui omnem circa arcem eventum intelligere et si quid mali esset illis renunciare non dubitabant. Quare etiam coacti a subiudice non discesserunt. Erat enim et suspicionis materia etiam a plebe contracta erga eum, ut iam formidabatur potius, quam honore praeveniebatur ab eis. Edicit ergo edictum, ut nemo sagittas, pixides aut aliqua iacula e muro mittat, cum ipse habeat aliquot emissos, qui scrutentur quid exterius geratur⁶⁰. Observant nostri et secum habens socios sceleris emittit. Inducuntur Germanii hora circiter secunda per portam cimiterii usque ad plateam civitatis magnam. Nemo intelligit quid geratur, quoniam nesciunt tantum principem vere proditorem esse, et sicut edixit neminem sagittis aut iaculis obruere, tacent universi. Interim fideles Hungari ad moenia vigilantes „her-her”⁶¹ ingredientium hostium audientes ad arma conclamant, nullo signo dato fit maximus clamor. Cum iam [9r] et campana Beatae Virginis in cimiterio ab hostibus ac proditoribus signum omnino ardui negotii est adempta, solo clamore

58 *post hostem del. viriliter se*

59 *in margine in foro Georgii*

60 *agat] corr: ex geratur*

61 *Német szavak, jelentésük: ide-ide.*

irritamur ad arma, confluumus, et proditorum verba civitatem Germanis parere ac unumquemque sese domo ocludere clamantia audimus, miramur, quidque novi parturiat, res⁶² maxime observamus.

Dominus comes Themesiensis, qui custodiae civitatis praeerat, instinctu cuiusdam domini Vaciensis, quem idem dominus comes ideo miserat, ut vigilaretur a custodia illa Pesthiensi circa ruinam cimiterii, cum iudice Pesthiensi eorumque exercitibus ac duobus vexillis⁶³ antecedens irruit ad portam cimiterii. Iesuque ter Hungarico more acclamato hostes aggreditur, et dum hic nostri, quam etiam de moenibus ac turribus cives saxis bombardisque eos enecant, fugae praesidium sumunt. Plurimis illorum inclusis necique datis omnis eorum conatus frustratus est, sed et inclusorum maxima pars per cimiterii ruinam ad unius hastae oblongae saltum resiliunt multis iaculis ad moenia relictis adeo non patebat iam illis tutus exeundi recessus. Proditores cognitis malis successibus, ut putarant per portas parvas, quarum claves habebant, non resalutato⁶⁴ hospite exierunt. Petrus Palczan subiudex cum Benedicto Bachy per *bastyam Raskay* vocatam, Thomas Bornemyzza cum Thoma Baywzos per portam Iudeorum exsilierunt. Gregorius Bornemyzza cum Petro Korcholas socio facinoris vespere in festo Trinitatis⁶⁵ edocendi hostes gratia exeuntes [9v] non reversi apud hostes permanserunt. Franciscus Bachy secretarius et scriba eorum, qui voluntatem perscribens proditorum in medium hostium litteras per sagittas emissas dirigebat octavo die post poenam sceleris solvit publicam in foro Budensii.

Re igitur sic finita aliud repente oritur incendium. Cum enim domini civesque mirarentur universi hunc perpetuae memoriae Deo iudicendum miraculum, quod nulla unquam fuisset civitas, quae proditione pati potuisse sic, ut Buda perpressa est. Stipendiarii milites ad domum Thomae Baywzos proditoris irruerunt bona omnia fortiter diripientes et ad singulas domos reliquorum proditorum venire satagentes, ut bonis ablatis etiam liberos ac uxores et omnem generationem deleant, quod ita contigisse experti fuisset, si non tuba, timpanis et sonitu campanarum ac voce excelsa signum indixissent principes hostem adfore. Milites audientes hostem adesse neglectis praedis solertissime ad moenia properarunt malentes mori,

62 rex] *corr.* ex res

63 vigiliis] *corr.* ex vexillis

64 in margine nomina Budensium proditorum

65 Június 12.

quam praeda tam parta potiri. Principes igitur⁶⁶, ut ne familiae proditorum aliqua occurrat⁶⁷ calamitas, victualia stipendiariis ac vigilibus diviserunt.

Vilhelmus capitaneus videns civitatem nec vi, nec dolo capere posse, qui vespere in die Sanctae Trinitatis coenans in castris gloriose dicere solebat, iam quasi genera in manibus habens, coenate, inquit, socii, cras multa cadavera, fluentem sanguinem videntes in foro Sancti Georgii Budae mecum eritis pransuri, somno suo frustratus. [10r] Nobis inclusis parvam quandam audaciam discedendi dedit. Pontem enim super Danubium ex aedificiis ecclesiae Sanctae Trinitatis⁶⁸ et domorum circa existentium construere coepit, quam nondum perfectam divina potentia diremit.

[9.] Decimo septimo die mensis Iunii per *Bastyas* novam et *Raskay* vocatas centum viginti quinque pedites exeuntes hostes multos occiderunt, praedaque onusti redierunt.

Vigesimo sexto die Iunii magna plaga hostibus illata est, quia circa auroram nostri circiter trecenti et quinquaginta exeuntes in fossis circa arcem positis innumeram multitudinem eorum occiderunt ita, ut illa fossa, ubi latebant, quam ipsi fecerant ad defensionem bombardarum nostrarum, humano sanguine ad Danubium fluxit, ubi Germanos vivos inter cadavera mortuorum instar reliquorum occisorum iacuisse vidisses, nec movisse membra, qui cogniti Hungarico cuspe similiter transfixi⁶⁹ interierunt. Ipsa nocte inito proelio cum custodibus quidam Petrus Nagy de Ewrs cum uno Turco per mediam custodiam Germanicam civitatem ingressus est missus a bassa ex Ezeek. His et talibus proeliis undique satis pugnatum est usque ad nonum diem Iulii.

Annuali igitur obsidione pressi fastidiosas carnes equinas plerique erant manducare coacti, quae plus fatigabant viros, quam timor hostium. Tanta tamen erat constantiae virtus, ut deficientibus carnibus equinis cadavera hostium manducare potius maluerunt, quam hosti cedere.

[10.] [10v] Decimo die Iulii Germanus hostis Turcam appropinquare sentiens relicta obsidione sub montem Sancti Gerardi secessit, sed et cacumen montis occupavit, ut Turcam inde configeret proeliantem. Mewmeth bassa tulit auxilium et Budenses duodecimo die passa manducantes saturati sunt. Immemores facti omnium iniuriarum dummodo uterque hostis neglecta Buda discederet ad propria, sed uterque exercitus vires suas experiri volens navalibus, quam etiam

66 igitur] *suprascr. ab alia manu*

67 occurret] *corr. ex occurrat*

68 post Trinitatis *del. ecclesiae*

69 post transfixi *del. similiter*

terrestribus iaculationibus levibusque certaminibus mutuo sese conficiens usque ad vigesimum primum diem Augusti fortiter⁷⁰ perseveravit. Tunc per Germanos iterum pons renovari inceptus, dum per duos dies perficitur, mira ultione divina rursus totus dirumpitur. Interim universi Hungari primates a principibus Budensibus et civibus amore Iesu crucifixi invocantur, ut qui hactenus Budam magna constantia sanguinisque effusione ac etiam vita neglecta Hungarico nomini a Germanis custodierint, nunc iam cum moenia sint diruta et solo aequata, ferre auxilium implorant, ut et contra Turcam possint perpetuo nomine defendi. Non enim ipsos solummodo praesentes, sed singulos primates absentes ac regni nobiles unversos Budam concernere in sola et unica Buda fore illorum dominam, nobilitates, vitam, libertates, caros filios et uxores persuadebant, sed dum volunt super nos absentes experiri fortunam, caesar appropinquare Germanis cognitus est.

[11.] Vigesimo secundo die Augusti circa noctem Danubium traicere tentant, quod cum Turcarum vigiles sentiunt, singuli advolant similiter et [11r] Rasciani domini comitis⁷¹ irruunt, invadunt ac misere neci tradunt, sed et dominus Valentinus Thewrek cum reliquis dominis eorumque militia egressus montem occupant et hostes iam per integrum annum nobis molestos abigunt et longe propellunt.

Vigesimo sexto die Augusti caesar advenit et castra posuit ad Sicambriam non longe a Buda, universis dicens se velle Viennam obsidere, sed prius tentare Strigonium.

[12.] Interea fatalis illa Turcarum dies, Ungarico populo nunquam non memorandus vigesimus nonus Augusti festum decollacionis Ioannis Babbistae, qua et Belgradum obtinuit et Ludovicum regem occidit, in qua Caesar aliquid semper attentat, adest. Puerum regem educi dominosque singulos, ac iudicem cum eo fore sibique praesentari imperat, ut munera accipiant. Tum caesar prius eos blando sermone alloquitur, laudans singularem illorum virtutem, quod civitatem tam fortiter oppugnatam, et quod moenia solo aequata ac usque ad fundamentum diruta constanti⁷² animo⁷³ conservare potuerunt, promittit illis omnem suam gratiam ab eis numquam defuturam et dum agnum se hic mansuetum dominis ostendit, exterius lupum agit. Equites enim Turcos fori gratia civitatem

70 fortiter] *suprascr. ab eadem manu*

71 A temesi ispán.

72 et quod moenia solo ... diruta constanti] *add in marg*

73 animo] *correximus ut lapsum ex amino*

immittit, ut cum fortius coeperit conceptam malitiam tractare et intus habeant, qui exterioribus auxilium praesent. Immemor fidei ac iusiurati, quod pepigerat principibus regni et omnibus incolis, in quo et singuli constanter fidebant, quod et antea Budam [11v] bis in sua dicione habitam bona fide restituisset, nunc maxime post tantas clades acceptas Hungaro nomini pacifice relicturam, fide enim magna, litteris multis assecurans promisit, ut Budae et regno filius regis praeesset, Hungarosque in aviticis legibus conservare, si cederent, si non igne et ferro totam vastare Hungariam. Fefellit⁷⁴ tamen nos sua fides nostraque opinio, nam mittit et ianeros suos cum iudice, ut civitatem dedat. Iudex per portam inmissus mox simul cum eo et rabidi canes irruunt, portam auferunt et plateas omnes ac fortia quaeque occupant, fugiunt e Sicambria et reliqui tanquam pecora auxilium istis prestaturi, sed cum debilitat caput, cetera quoque membra cadunt. Nostris videntes primates male tractari et vim imminere maximam cognoscentes, cum vincere non potuerunt, coacti cesserunt illis. Regina oclusa in arcem filium amissum deplorat, nos et sibi et puero regi, periculo ac omni conditioni nostrae condolemus exspectaturi caedem ac praedam hostium. Interim caesar cognito lucro puerum regium matri remisit dominos in vinculis retinens.

Zwleyman bassa missus in civitatem altero die civium et omnium stipendiariorum ac universorum equitum arma auferre praecepit edicto conclamato, quod si quis usque in crastinum Buda non excederet, capite privaretur, praeter civitatenses, quibus exeundi non est data potestas. [12r] Miseri nostri milites inermes exeuntes in silvis fustibus caesis ac obviis hostibus arma abstulerunt, multisque eorum orco dimissis sani discesserunt. Plurimi ad Pesth traicientes versus Tiziam venerunt.

Magnificus dominus Ioannes de Podnanim⁷⁵ armiductor regius Poloniculo veste indutus a Turcis Polonus existimatus inter servitores reginalis maiestatis Budam, inde rurali veste indutus ad Palotham arcem suam munitissimam discessit.⁷⁶

74 *post fefellit del. nos*

75 Podmaniczky János.

76 Hasonló történet olvasható Szeréminél, csak ott a főszereplő Podmaniczky helyett Török Bálint: „*Valentinus cucurrit ad hospicium cum suis studiodosis militibus; dixit militibus suis: <<Ecce ego ibo ad Caesarem cum dominis meis; sed nunquam ego redibo amplius ad Budam.>> Dixerunt nepotes sui milites: <<Ecce jam circuit nos ac angustiant undique parte. Non posumus jam in armis cum aptis nostris militaris bellicis. Sed sunt hic in Buda cultores vinearum; et uno accipiamus more suorum in vestibus induere vestram Magnificenciam, et ligonem super humerum tibi apponens, vel more unum putton. Et ad Pest per januam Sancti*

Ceteri domini captivi, dominus thesaurarius episcopus Varadiensis, dominus Valentinus Thewrek capitaneus regni, strenuus bellator, dominus Stephanus de Werbewez summus cancellarius, dominus Petrus Petrowith comes Themesiensis ac partium inferiorum capitaneus et praefectus Rascianorum generalis, dominus Urbanus Batyany secretarius regius circa quintum diem Septembris a caesare gravi relatione accepta praeter dominum Valentinum Thewrek dimissi sunt.

Quem tirranus, quod illius singularem militiam militumque suorum fortitudinem formidaret, Belgradum secum abduxit, et dominum cancellarium, quem Budae⁷⁷, ut civibus Budensibus Hungarisque circa Budam existentibus ac Budae parentibus et legum Hungaricorum defensor foret strenuus ac administrator esset generalis perseverare iussit⁷⁸. Sed caesare discesso a praefectis Turcarum nihil observatum est.

Reginalis maiestas cum puero Lippam dimissus (!), ut ultra Tiziam quicquid est et arces privatas [12v] immo et Transsilvaniam totam teneat. Cui dominus thesaurarius in gubernatorem datus est.

Dominus comes ad Themeswar vexillo donatus, ut filio regis serviat et Budae pareat, missus est. Dominus Urbanus Batyany cum Petro Marcos omnique militia reginalis maiestatis et minorum Danubium traiciens non sine gravi periculo pestilentiae una cum reginali maiestate Lyppam venerunt, ubi et nunc cum prole existunt. Caesar vero perfidus Budae satellitibus suis dimissis Andrinopoli⁷⁹ perseverat.

[13.] Nunc Buda cor Christianitatis spelunca latronum est, cum alias fuerit tutissima spes bonorum. Hinc nostri, hinc nos, hinc rapimur omnes. Satius erat Germanis domi suae ad breve tempus, ut consulebatur, permanere, quam elephantem quiescentem irritare. Poterat illis et nobis quietudo haec bene prodesse materiamque dare, ut omnibus Christianis associatis fortiterque instructis Hungaris item iunctis fuisset in Turcia ita rabiendi et saeviendi potestas, ut erat illis, quando Budam aggressi sunt. Civitatem enim tam forti ingenio oppugnatam nec vidimus nec audivimus umquam, sed quam vis Germanica, militia Hungarica,

Joannis Baptiste potes extra ire.>> Valentinus Therek hec audiens consilium sui nepotis milite ait: <<Bene, inquit, erit.>>” (Szerémi György: II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyarország romlásáról, 1484–1543. In: Monumenta Hungariae historica. Scriptores 1, közli Wenczel Gusztáv, Pest, 1857. 365. p.)

77 *post Budae del. perseverare iussi*

78 *perseverare iussit] add. in marg. ab alia manu*

79 *Hadrianopolis (ma: Edirne, Törökország)*

virtus Hispanica, fortitudo Boemica astutia capere non potuit Italica, heu, fraus rapuit Turcaica.

Haec igitur brevissime afflictæ Hungariæ [13r] obsessæque civitatis Budæ misera clades est. Haec caesaris Turcarum numquam non memoranda⁸⁰ perfidia, haec lupina eius amicitia, ut quam diu velit tam diu vivas.

Hungari a centum et sexaginta annis cum illis bellantes nunquam ita decepti sunt, sed sola virtute licet saepe profligati impetum sustinuerunt hostium. Nunc cum et sanis consiliis, quam etiam fortibusque capitaneis careant, non mirum fraudem intercessere Turcamque vincere, quando et mutuis dissensionibus affligitur regnum. Nulla est praelatura, nulla familia, ex qua per necem Turcarum quis non desideretur, adeo fortiter olim dimicatum est a nostris. Nemine nobis condolente ex sese, nisi ob imperium. Iam paries prope vicinaque domus ardet, et ni vigiletur, corruet omne solum.

[14] [13v] Reverendo Domino Francisco Zokolii, praeposito Orodienti, Domino et tanquam patri observando.

Reverende Domine mihi semper observande. Salutem ac perpetuam mei ipsius commendationem. Miseram regni Ungariæ cladem civitatisque Budæ obsidionem paucissimis admodum enarrationibus conscriptam iamque domino comiti⁸¹ commendatam. Misi ad Dominationem Vestram Reverendam, ut eadem cognoscat virtutem Ungaricam, si capitaneis non indigeret, eam adhuc fore, quæ⁸² temporibus Zokoliorum, familiae Dominationis Vestrae Reverendae fuit. Quando possessiones et omnia bona sola militia praeclaraque virtute acquisierant maiores vestri. Rogo, legat et perlegat. Aliud vitii nihil in ea inveniet praeter perfidiam Turcaicam, quam non nobis, sed his, qui vocati ad tam fortiter oppugnatam et usque ad fundamentum dirutam civitatem venire noluerunt, imputare velit. Nos enim et auxilio et consilio vigiliis ac laboribus fessi impetum hostium sustinere nequivimus, sed coacti non sine periculo cessimus illis. Dominationem Vestram Reverendam bene valere exopto.

[17r] An[tonius] Verancius auctor, qui tum Budensis praepositus.

80 *del oblivienda suprascr. ab alia manu memoranda*

81 Petrovics Péter temesi ispánról, az első ajánlólevél címzettjéről van szó.

82 *quæ] correximus ut lapsum ex qua*